

УДК 323.28

Целуйко М. Є.
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ СИЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У БОРОТЬБИ З СУЧАСНИМ ТЕРОРИЗМОМ

Стаття присвячена розгляду специфіки явища тероризму у контексті міжнародної антитерористичної політики держави. Визначаються фактори, що впливають на зниження ефективності відповідної державної політики у цьому напрямі. Проведене зіставлення особливостей тероризму і можливостей держави у цій боротьбі. На підставі цього запропоновано напрями удосконалення антитерористичної політики і попередження виникнення тероризму на території України.

Розвиток тероризму з перебігом часу додає йому нові й нові характеристики і можливості. Тероризм сьогодні значно відрізняється від проявів терористичної діяльності століття, навіть десятиліття тому. Це пов'язано з технічними, інформаційними, матеріальними та іншими можливостями, які отримали терористи останнім часом. До того ж тероризм, як соціально-політичне явище має свої специфічні риси, які дозволяють йому відігравати значну роль у політичних процесах як окремої держави, так і міжнародної спільноти в цілому. Все це негативно впливає на подальшу ефективність боротьби з тероризмом наявними у держави методами міжнародної силової політики і потребує більше уваги до цієї проблеми. Сучасні дослідження специфіки тероризму представлені в роботах вітчизняних та іноземних науковців Й. Боданські, Дж. Аркуїлі, Дж. Стерна, С.Е. Бабкіна, С.А. Ланцова, О. Васильєва, В. Кондратьєва, І.М. Морозова, Г.В. Токаревського, Г. Глущенко [1-10]. Об'єктом їхньої уваги виступали особливості структурної організації. Значну увагу вчених привертають питання специфіки використання терористичними організаціями силових засобів тиску, які відображені у працях Г. Мюнклера, А. аль-Обейда, Е. Паїна, В. Чертанова, В.В. Куделєва, Н.А. Слядневої [11-16]. Однак дослідження специфіки тероризму обмежені аналізом його окремих аспектів і терористичних організацій. Багато матеріалів носять поверхневий, публіцистичний характер. Отже, метою статті є аналіз тих особливостей тероризму, які викликають у держави потребу переглянути свої методи міжнародної силової політики.

Виходячи з того, що ознаками тероризму є насильницький характер дій, недержавний суб'єкт дій, багатооб'єктність замахів, відсутність прив'язаності організації до певної території, політичний характер цілей, ідеологічна мотивація існування і діяльності, орієнтування на публіку, можна запропонувати відповідне сучасним реаліям, уточнене визначення *тероризму* як форму соціально-політичної боротьби недержавних формувань, що полягає у систематичних ідеологічно обґрунтованих, публічних, загально небезпечних насильницьких діях або погрозі такими для впливу на все населення чи окремі соціальні групи заради досягнення цілей, що стосуються політики держави.

Сьогодні у світі відбувається швидкий процес зменшення кількості терористичних організацій, діяльність яких має суто внутрішній характер. При цьому, взагалі, традиційне розподілення тероризму на внутрішній і міжнародний багато в чому втрачає смисл. Традиційні визначення міжнародного тероризму (на відміну від внутрішнього), як такої діяльності, що здійснюється на території більш ніж однієї країни, громадянами більш ніж однієї держави проти громадян іншої держави [17] є застарілим. Сучасні угруповання, навіть цілі яких локалізовані у певному регіоні, часто базуються, збирають кошти, здійснюють технічне забезпечення, пропагандистську діяльність тощо на території кількох держав, а іноді далеко за межами конфліктної зони. Прикладом можуть служити закордонні фінансово-пропагандистські мережі тамілів, палестинців, ірландців, чеченців

та ін. Тоді, як прикладів суто внутрішньої діяльності терористів у сучасному світі дуже мало, і зустрічаються вони в основному у віддалених, складно доступних, і через це ізольованих місцях (наприклад, діяльність маоїстських угруповань в Непалі). Тому нами пропонується уточнене визначення також *міжнародної діяльності* як взаємодії між суб'єктами і спільниками тероризму, які не належать до однієї країни, з приводу забезпечення існування і діяльності терористичної організації.

За цих умов все більше значення набуває координація антитерористичної діяльності між багатьма державами, в тому разі координація їх саме міжнародної силової політики, яка виступає одним з головних державних засобів протидії тероризму. Під поняття міжнародна силова політика ми розуміємо застосування або погрозу застосування силового потенціалу для досягнення бажаних цілей, яке спрямовано на зовнішні об'єкти. Для боротьби з тероризмом вона має відповідні цілі, стратегії (повільне виснаження; відплата за принципом „око за око” без ескалації плюс стримування ескалації з боку опонента; акцентування „перевірки потенціалів” при обмежених правилах гри, які вибрані опонентом, що спершу уявляються не вигідними для сторони, яка обороняється.; демонстрація впевненості і рішимості з метою не допустити виклику з боку противника) і методи тиску. Останні включають у себе 1) міжнародний контроль фінансових операцій та установ; 2) безпосередню збройну участь у конфлікті з суб'єктами тероризму та його зовнішньої підтримки, атаки на їхні бази, схованки з метою ліквідації; 3) застосування психологічного тиску на учасників терористичних груп, співчуваючих, активно підтримуючих, або взагалі на населення країни за допомогою демонстрації прапору, економічних і політичних санкцій, зовнішньої пропаганди; 4) інформаційний тиск на свідомість людей (пропаганда, інформаційна блокада); 5) зруйнування інформаційної, фінансової, комунікаційної інфраструктури терористичних організацій шляхом комп'ютерних атак.

На міждержавному рівні військові антитерористичні методи були розроблені Відділенням ООН по контролю над наркотиками і попередженню злочинності. Державам пропонується: використання упереджувальних ударів по базам терористів; дії спеціальних військ проти штабів терористів; каральні акції у відповідь проти місць або общин терористів (установлення блокпостів, проведення обшуків); розширення повноважень поліції на арешт, строків утримання, електронне стеження [18, с. 456].

Але чи достатньо відповідають вони завданню антитерористичної боротьби, чи можуть ефективно діяти проти специфіки терористичних угруповань. Сучасні тенденції розвитку тероризму надають негативні свідчення. Тероризм як елемент політичного процесу впливає на трансформацію політичних інститутів, визначає спрямованість реформ у галузі міжнародної силової політики держави. Така роль забезпечується певними особливими рисами, які йому притаманні, та які, власне, і є однією з причин недостатньої ефективності міжнародної силової політики держави.

По-перше, це специфіка міжнародної структури тероризму. З перебігом часу спостерігається трансформація терористичного руху з адаптацією до змін довкілля. Спрямованість розвитку полягає у переході від окремих угруповань з ситуативними контактами між собою на локальному рівні до мережеподібної організації, розгалуженої по світу, для якої характерні: відмова від ієрархічності, висока ступінь автономності бойових формувань, діяльність осередків без певного лідера, взаємодія з місцевими структурами, ідеологічний зв'язок структурних елементів з тенденцією до віртуалізації і подальшого дроблення структури. Це зменшує ефективність методів міжнародної силової політики держави у знищенні всієї терористичної організації. Така структура підвищує загрозу появи на території України „представництва” міжнародної терористичної організації або її зовнішнє втручання з метою створити нове українське терористичне угруповання.

По-друге, особливою ознакою силових методів тиску терористичного руху в теперішній час є заміна прямого військового протистояння на використання методів

партизанської тактики з метою підризу морального духу противника. Також силова стратегія військового тиску передбачає застосування традиційної зброї нетрадиційними способами (захват заручників, кіднепінг, підлив символічних об'єктів і жилих будинків, цілеспрямоване застосування сили проти мирного населення тощо) та використання нетрадиційних військових засобів (самогубці). Ці особливості сучасного тероризму сприяють зменшенню ефективності антитерористичних методів міжнародної силової політики і викликають її кризу, яка у юридичній сфері полягає у неадекватності правової бази щодо застосування сили (орієнтована на загрозу з боку держави), у військовій – у традиційності концепції військового мислення (ведення бойових дій у симетричному конфлікті), невідповідності організаційно-штатної структури військ; нестача спеціально підготовлених для антитерористичних операцій військ; спрямованість військових дій на ліквідацію тільки згуртованих осередків терористів. Для України є актуальними зазначені проблеми, адже брати участь у антитерористичних операціях (які містять у собі, на думку багатьох фахівців, риси війн наступного покоління [19, с. 160]) за межами держави мають об'єднання, військові частини Збройних Сил України, підготовка яких до цього невідповідна.

Доповненням військових засобів тиску терористичних організацій виступають інформаційні технології впливу в гуманітарній і технічній галузях. Сучасною особливістю тероризму є широке використання схожих з державними методів пропаганди і соціально-інформаційних технологій (деякі вчені взагалі вважають тероризм одним з різновидів соціально-інформаційних технологій [16, с. 117]), окрім цього, застосування хакерства і кібертероризму. Результатом неконтрольованого використання цих методів стала криза державних методів управління інформацією. За цих умов її міжнародна силова політика потребує удосконалення методів нейтралізації негативних інформаційних потоків, а також розробки нових інформаційних інструментів соціального контролю.

Квінтесенцією тероризму є психологічний характер тиску, який мають військові та інформаційні методи. Психологічна стратегія тероризму у військовій галузі здійснюється за допомогою демонстрації сили (створення ефекту постійної присутності) та погрози силою (ультиматуми, шантаж), акцентування на моральних аспектах боротьби. В інформаційній сфері це: пропаганда, яка впливає на патріотичні почуття, ідентичність з соціальною групою, розвиток ксенофобії, культурного протистояння. Особливість полягає в тому, що це методи, монополією на застосування яких донедавна володіла тільки держава (демонстрація і погроза військовою силою; пропаганда; ультиматум, шантаж і санкції щодо держав, які підтримують тероризм, створення правової основи для боротьби з психологічним тиском тероризму). Тому державні методи міжнародної силової політики у психологічній сфері потребують подальшого розвитку та удосконалення. Це стосується і України, адже в цих галузях вона застосовує такі самі методи як інші держави. Недоліком інформаційних та психологічних засобів є недостатня увага до формування паріотичних почуттів у населення.

По-третє, специфікою сучасного терористичного руху є невизначеність його кінцевого суб'єкту, з яким має боротися держава. Це відбувається через відсутність достовірної інформації про суб'єктів зовнішньої підтримки та їх ролі в діяльності організації, а також через певну змінність зовнішніх спільників і тенденцію до збільшення серед них приватного компонента замість державного. Збільшення питомої ваги приватної сили серед суб'єктів зовнішньої підтримки тероризму зменшує ефективність проведення силової антитерористичної політики держави, що обумовлене специфікою приватної сили і сучасними силовими можливостями держави: 1) розширенням кількості можливих суб'єктів зовнішньої підтримки, що ускладнює пошук рушійних сил тероризму; 2) орієнтацією силових методів держави на чітко позначеного об'єкта впливу, розташованого на певній території (як державне утворення); 3) ефективністю застосування різного роду санкцій тільки проти об'єктів, які мають матеріальні цінності (територія, природні ресурси, населення, промисловість тощо); 4) недостатністю

достовірної інформації про реальні цілі і мотиви терористичної діяльності, що дезорієнтує державу у пошуку джерела тероризму. Друга причина невизначеності суб'єкта тероризму полягає у його конспіративних можливостях: аморфність структури, діяльність один за одного, маскування у натовпі тощо. У зв'язку з цим ефективність проведення міжнародної силової політики держави в цьому аспекті обмежена повнотою інформації, і потребує удосконалення методів її збору для забезпечення основ інформованих рішень.

По-четверте, особливими рисами діяльності тероризму виступають приховування конкретного об'єкту його фізичного насильства і несподіваність терористичних нападів, що розширює для держави спектр об'єктів захисту. Ефективність методів силової політики у зв'язку з цим зменшується через 1) брак достовірної інформації, який обумовлений відносною ненадійністю її джерел; 2) проблему вибору конкретного об'єкту захисту, яка обумовлена в більшості зверхністю наявної інформації; 3) недостатній розвиток таких аспектів концепції використання сили як передбачення і вчасне пристосування до загрози; 4) недостатність часу для прийняття державою виважених рішень про захист чи певні дії у відповідь, що може мати наслідком неадекватність як дій, так і вибраних об'єктів захисту.

Отже, використовуючи виділені в роботі особливості тероризму, що зменшують ефективність методів міжнародної силової політики держави пропонуються напрямки, за якими повинно йти удосконалення інститутів і методів міжнародної силової політики.

Військовий напрямок передбачає 1) розвиток національної та вивчення іноземної військової науково-практичної думки, 2) пристосування організаційно-штатної структури військ у необхідній кількості до боротьби з іррегулярними формуваннями в густонаселених пунктах та їхня підготовка, 3) розробка планів операцій з ліквідації не тільки згуртованих груп терористів, а й поодиноких представників.

В юридичному напрямі слід 1) розробити прийнятну для всіх країн правову основу для застосування сили проти терористичних організацій і „спонсорів”, 2) створити більш розгалужену міжнародну антитерористичну інституціональну систему, кожний елемент якої відповідав би окремому напрямку боротьби поряд з проведенням постійного моніторингу у цьому напрямі.

В економічному напрямі доречно 1) розробити методи викривання фінансової системи хавала, 2) залучити уряди всіх країн до контролю фінансових потоків у власних державах, підвищити рівень життя у країнах ризику.

Інформаційний напрямок передбачає 1) створення міжнародної бази даних терористів і підозрюваних у пособництві тероризму та забезпечення доступу до неї для всіх країн, 2) удосконалення роботи розвідувальних і контррозвідувальних інститутів, 3) удосконалення комп'ютерних методів захисту інформаційних мереж, 4) цілеспрямоване створення негативного образу терориста і його діяльності у міжнародному масштабі та поширення його за допомогою світових ЗМІ та Інтернету в країни ризику.

Психологічні методи тиску слід спрямувати на формування відчуття єдності між націями та ідентичності з державою більше ніж з окремою соціальною групою.

Також на підставі проведеного дослідження пропонується проведення заходів з попередження появи тероризму на території України у таких напрямках: 1) невтручання у сусідні конфлікти; 2) удосконалення системи охорони кордонів; 3) розробка і впровадження шкали ризику для іммігрантів і тривалий контроль за діяльністю їхньої групи ризику; 4) встановлення технічних засобів попередження терористичного акту на особливо важливих об'єктах; 5) надання необхідної уваги вирішенню соціальної, національної, політичної напруги для того, щоб вона не прийняла латентної стадії конфлікту; 6) проведення постійного соціологічного моніторингу терористичної загрози серед населення, особливо національних меншин; 7) підвищення рівня життя населення; 8) формування почуття патріотизму та ідентичності в першу чергу з державою; 9) встановлення контролю за Інтернет-виданнями з метою видалення інформації, яка виправдовує терористів і закликає до терористичної боротьби.

Для того, щоб на практиці застосувати виділені напрями заходів, доцільно провести ряд досліджень у соціально-політичній, правовій, економічній, культурній та інших галузях суспільства стосовно структурно-функціональної відповідності державних інституцій реалізації цих завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодански Й. Талибы, международный терроризм и человек, объявивший войну Америке. / Пер. с англ. – М.: Вече, 2002. – 384 с.
2. Arquilla J., Ronfeldt D., Zanini M. Networks, Netwar, and Information Age Terrorism / In Countering the New Terrorism, ed. Lesser I., Hoffman B., Arquilla J., Ronfeldt D., Zanini M. – Santa Monica: RAND, 1999. – p. 39–84.
3. Stern J. The protean enemy // Foreign affairs. – 2003. – Vol. 82. – № 4. – p. 27–41
4. Бабкин С.Э. Марокко: о новых тенденциях в исламистском движении // Тероризм. – М.: «Авангард», 2004. – С. 1–9
5. Ланцов С.А. Террор и террористы: Словарь. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2004. – 187 с.
6. Васильев А. Деньги для террористов // Азия и Африка сегодня. – 2003. – №8. – С. 2–6
7. Кондратьев В. Активизация деятельности исламских экстремистских организаций // Зарубежное военное обозрение. – 2001. – №11. – С. 2–7
8. Морозов И.Н. Технологии против терроризма / Науч. ред. В.А. Минаев. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 254 с.
9. Токаревський Г.В. Міжнародний тероризм: сучасний стан та перспективи протидії – www.Niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=gpg?s=gpgs2&issue=2003_1
10. Глущенко Г. Хавала – пережиток прошлого на службе глобализации // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №5. – С. 18–26
11. Мюнклер Г. Ассиметричные угрозы. Военно-политическая стратегия терроризма // Goethe Merkur. – 2003. – №1. – С. 5–13
12. Обейд А. Угрозы терроризма и борьба с ним // Азия и Африка сегодня. – 2004. – №7. – С. 36–43
13. Паин Э. Ксенофобия – экстремизм - терроризм // Материалы международного евразийского института экономических и политических исследований. – www.magazines.russ.ru/druzhba/2005/1/pain15.html
14. Чертанов В. Морской аспект терроризма // Зарубежное военное обозрение. – 2002. – №4. – С.47–55
15. Куделев В.В. Алжирская СГПД: новые штрихи к «портрету» // Терроризм. – М.: «Авангард», 2004. – С. 37–42
16. Сляднева Н.А. Международный терроризм как социально-информационная технология: проблемы добровольного пиара и антипиара // Политические технологии и PR против международного терроризма: Материалы «круглого стола». – М.: Экслибрис-Пресс, 2002. – С. 117–123
17. Моджорян Л.А. Терроризм: правда и вымысел. – М., 1986. – 239 с.
18. Устинов В.В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика. – М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2002. – 560 с.
19. Попов И.М. Война будущего: взгляд из-за океана: Военные теории и концепции современных США. – М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель»; ООО «Транзиткнига», 2004. – 444 с.